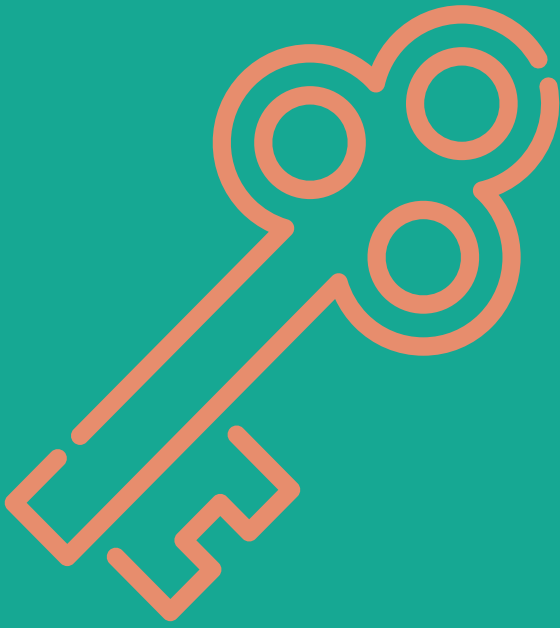

משרד החינוך
מינהל החינוך הדתי

שאלות לב לדעת (עמ"ר)

מהשאלה לשיעור:
הצעות פדגוגיות
לשיעור חוויתי ומשתף

הקדמות ודברי ברכה

הרב אלי אטיה מנהל לב לדעת

ארגון 'לב לדעת' פועל בחסות החמ"ד זה כשמונה שנים. עיקר עיסוקנו הוא קירוב בין חומרי הלמידה שאיתם נפגש התלמיד לבין עולמו הפנימי והחוייתי.

אמירה חסידית המיוחסת לרבי מנחם מנדל מקוצק אומרת: "המרחק בין המוח ללב גדול יותר מהמרחק בין השמים לארץ". חיבור בין העולם האינטלקטואלי לעולם הרגשי מוליד אדם שלם, היכול למקסם את כוחותיו. במשך לימודיו נפגש התלמיד עם מקורות ידע רבים, והשאלה היא מה מחולל בתוך אישיותו המפגש עם אותו ידע.

שמחנו מאוד ביוזמה הברוכה של המזכירות הפדגוגית בראשותו של ד"ר משה ויינשטוק, להכנסת שאלות עמ"ר, שבמקור אנו מכנים אותן שאלות 'לב לדעת', לבחינות הבגרות. שאלות אלו וההוראה לקראת מענה עליהן מזמנות אפשרות ליצירת שיעורים משמעותיים, שיקרבו בין הראש של התלמידים לליבם ונפשם.

הואיל ולחם חוקנו בלב לדעת הוא העיסוק בהוראה המחברת בין התבונה לעולמו הפנימי של הלומד, הכנו את החוברת שלפניכם, הכוללת מגוון רחב של הצעות פדגוגיות לבניית שיעורים שיחוללו שיח ופעילות אקטיבית של תלמידים סביב הנושא הנלמד. המחשבה שהנחתה אותנו בבניית החוברת הייתה להציג מהלך הוראה מהשאלה לשיעור, הווי אומר: לנתח את השאלות, להבין מה הן דורשות וליצור שיעור חוייתי שיעניין את התלמידים וכן יאפשר להם לפתח מיומנות של מענה לשאלות מהסוג הזה.

אנו תקווה שהחוברת הזאת תהווה צוהר לפתיחת כיווני חשיבה נוספים בדרך להעברת שיעורים שבהם התלמידים הם שותפים פעילים ואף חשים את הקשר בין החומר הנלמד לחייהם.

אלי אטיה
מנהל לב לדעת

ד"ר אברהם ליפשיץ

בשנים האחרונות אנחנו זוכים להטמיע בחמ"ד את התוכנית 'לב לדעת' - ידע מצמיח חינוך'.

תוכנית זו מרחיבה את מעגל הלימוד למחוזות עמוקים יותר מידע, היא מבקשת לגעת במפגש שבין הלומד והנלמד, ויחד עם הלמידה המעמיקה והידע ליצור גם סקרנות, קשר והפנמה של הנלמד בקרב תלמידינו. אנו מאמינים שלמידה משמעותית יוצרת אהבת למידה, ושמפגש עמוק ואמיתי במהלך הלמידה מקדם ומצמיח את כל רובדי אישיותו של הלומד.

במהלך שנות הלימודים פוגשים התלמידים מגוון רחב של תחומי דעת, ובכל זאת נקודה אחת מתאימה לכל המקצועות - הלב. התוכנית עוסקת במשמעות של הלימוד עבור התלמיד, וזהו לב הלמידה.

בצד היבטים חשובים של הלימוד כמו ידע, מיומנויות וחשיבה, התוכנית מפתחת אצל הלומד יכולת של התבוננות פנימית ובחינה של הקורה אותו בתהליך זה: מה משתנה בו בעקבות הלימוד? במה תשתנה התנהגותו בעקבות השיעור? מה יצר בעולמו המפגש עם הטקסט כפי שהציג אותו המורה? לאן מוליכה אותו הסקרנות בעקבות מה שלמד בשיעור?

מהלך זה של התבוננות פנימית החל בחמ"ד והתרחב לכלל מערכת החינוך. בעקבותיו החלו להישאל בבחינות הבגרות שאלות 'לב לדעת' (עמ"ר - ערכים, מעורבות, רלוונטיות) - זאת בהובלת ד"ר משה ויינשטוק - יו"ר המזכירות הפדגוגית. מתוך הבנה שמענה לשאלות אלה מצריך שפה מיוחדת ומיומנויות מסוימות, ראינו לנכון להדריך את המורים לעסוק בשאלות לאורך השנה. 'לב לדעת' נענו לאתגר ופיתחו מערכי שיעור והנחיות פדגוגיות עבור המורים בכמה מן המקצועות. המטרה היא כפולה: ראשית, שיעור מעניין הגורם למעורבות פעילה של התלמידים; שנית, הכנה ממוקדת לקראת שאלות הבגרות - ניתוח השאלות ועיון במחווים המורים כיצד ניתן לענות נכון על שאלות אלו לאור הפעילות שהתרחשה בשיעור.

מורה שיעבוד לאור התכנים שבחוברת לא זו בלבד שיקבל מענה לשאלות 'לב לדעת' (עמ"ר), אלא גם יוכל להתרשם מהרוח הפדגוגית הנושבת ב'לב לדעת', ולאמץ אותה לתחומי ידע אחרים.

ד"ר אברהם ליפשיץ
ראש מינהל החינוך הדתי

ד"ר משה וינשטוק

מורים ומורות, יקרים ויקרות,

הורתם של שאלות העמ"ר (ערך, מעורבות, רלוונטיות) הייתה בבית מדרש 'לפניהם' שהקים הרב שמעון אדלר ז"ל בחמ"ד לפני כ-12 שנים. במהלך הלימוד בבית המדרש צמחה האבחנה של ד"ר שלמה בן אליהו שחשוב לכלול בלמידה בכיתה את כל שלבי הטמעת הלמידה באישיותו של האדם, את שלבי החב"ד - חוכמה, בינה ודעת. שם נבטה התפיסה שהלמידה מתחילה בחשיבה (חוכמה), ממשיכה בהבנה וביישום (בינה) ומעמיקה בהפנמה לתוככי הרגש והאישיות של האדם (דעת), על פי הגדרת בן אליהו.

את העמקת התפיסה הפדגוגית הזו וביסוסה הוביל ד"ר אברהם ליפשיץ בתוכנית 'לב לדעת' בחמ"ד, תוכנית שבה זכה הנושא להתייחסות רצינית, עד כדי פיתוח שפה פדגוגית שהשפעתה על שדה החינוך ניכרת ורחבת היקף. מתוך הבנה שההערכה וההיבחות מכתובות את הלמידה בכיתה לא מבוטלת, יזמו ב'לב לדעת' את שאלות העמ"ר בבחינות הבגרות בתחומי הדעת השונים.

תפיסה זו קודמה במוסדות השונים של מערכת החינוך במדינת ישראל ובכל תחומי הדעת, וקנתה לה מקום של כבוד במדיניות המזכירות הפדגוגית בשלוש השנים האחרונות, ב'שאלות עמ"ר' בבחינות הבגרות ובמיצ"ב. מטרת השאלות הללו הייתה להשפיע על אופי הלמידה בכיתה, כך שבכל לימוד בכיתה ישולבו ערכי החינוך והחברה, לצד הדגשת הרלוונטיות ללומדים ועידוד המעורבות שלהם.

כאשר עוסקים בשאלות העמ"ר חשוב לזכור שהשאלות הן רק קריאת כיוון, רק אמצעי למורה הטוב ולתלמיד המתעניין. ההערכה היא רק צוהר למטרות הלמידה, צוהר מעצב ומייצר שיח - אבל צוהר. טוב לזכור שהעיקר הוא השיח בכיתה, שהחלום הוא שהלימוד והדיון בין המורה ללומדים וללומדות ובינם לבין עצמם יעסקו בערכים ובחיי הלומדים. כאשר גופי הידע יילמדו לעומק, מתוך הלמידה תגיע התמודדות עם אתגרים, יתעוררו שאלות ויזדמן עיסוק בתכנים רלוונטיים. הרצון של כולנו, המורים, הוא שהדברים שאנו מלמדים יהדהדו אל חייהם של ילדינו ויחלחו אל עולמם ואישיותם, שהלמידה תשפיע עליהם, תבנה אותם ותחיה אותם לאורך שנים. כך הם יצמחו להיות אנשים לומדים, מתעניינים, ומעל הכול אנשים טובים, וכך גם תיבנה החברה בארץ שלנו כחברה טובה יותר. החוברת הזו, שצמחה בבית הפדגוגי החשוב והמשמעותי של 'לב לדעת' שכל הזמן מתחדש ומתקדם, מכוונת בדיוק לכך - לפתוח את הצוהר של שאלות העמ"ר לתוך הכיתה, לסייע לכם, המורים והמורות לפתוח את הלמידה בכיתה לידע, לחשיבה ולהפנמה. כי לשם כך כולנו בחרנו להיות מורים, כי זה לוז המקצוע הטוב והחשוב הזה: להקנות את הידע ומתוכו לפתח את החשיבה והרגש, לפתח את הערכים והערכיות, ובעצם, לגעת באדם.

בהצלחה לכולנו,
מוישי

ד"ר משה וינשטוק הוא יו"ר המזכירות הפדגוגית במשרד החינוך לשעבר.

מבוא

לצד המטרות, הנושאים והמיומנויות בתחום הקוגניטיבי, ניתן להבחין ברוב תוכניות הלימודים גם במטרות, בנושאים ובמיומנויות שלהם היבטים ערכיים, אישיותיים ורגשיים. שאלות עמ"ר שנוספו לבחינה תורמות לקידום ההיבטים הללו, בהיותן שאלות חשיבה הכוללות היבטים של רגש, מעורבות אישית, רלוונטיות ועמדה ערכית.

אחד הגורמים המשפיעים ביותר על המתרחש בשיעור הוא אופן ההערכה של תחום הדעת. מטרות הוראה שהתלמידים אינם נבחנים עליהן נתפסות לעיתים כהצהרתיות בלבד. כאשר לא נבחנים על שאלות הפנמה, לרוב לא מקדישים מספיק זמן לעיסוק בנושאים אלו בשיעורים, וממילא קשה יותר לפתח למידה הנוגעת בחיי הלומד או בתחום הערכי.

על רקע ההבנות הללו מבקשת המזכירות הפדגוגית להמשיך את המהלך של פיתוח שאלות העמ"ר כדי לעודד למידה מעמיקה במהלך כל השנה; למידה הכוללת את מכלול אישיותו של התלמיד, למידה שתרחיב את היכולות האינטלקטואליות לצד עולמו הפנימי, שיפוטו וערכיו, ברוח מדיניות המשרד וברוח מטרות תוכניות הלימודים בתחומי הדעת השונים.¹

מורים רבים מצליחים להניע חוויית למידה משמעותית בקרב הלומדים; למידה הכוללת רכישת ידע, ניתוח תכנים, חשיבה, מעורבות שכלית ורגשית ודיאלוג המעיד על רלוונטיות ויחסי גומלין בין המורה ללומדים ובין הלומדים לבין עצמם. מורים אלה יוצרים בעת השיעור מפגש עמוק בין הלומדים לבין התוכן הנלמד, מעוררים שאלות, מתווכים ידע, מערערים תובנות ומצמיחים ידיעות חדשות. מפגש למידה משמעותי המתרחש בשיעור מערב את כל אישיותו של הלומד: השכל, הרגש והעולם התוך-אישי.

מטרת הקובץ שלפניכם היא ליצור את החיבור שבין שאלות העמ"ר שנוספו לבחינות בגרות לבין השיעורים בכיתה. הקובץ מציע ניתוח של שאלות העמ"ר בתחומי הדעת השונים, מציג עקרונות להוראה ומדגים שיעורים המכוונים ללמידה שיש בה חיבור בין ידע נרכש לבין הפנמתו על ידי הלומדים. בכל תחום ידע הלכנו אחור 'מהשאלה לשיעור' והדגמנו איזה שיעור יכול לעמוד בבסיסה של שאלה, שיעור המכוון למעורבות, רלוונטיות ועמדה ערכית של הלומדים. בסופו של כל תחום דעת הצגנו שאלת בגרות עמ"ר ותשובות לעיון כדי שהתלמידים יתרגלו את הנדרש מהם (חיבור בין ידע לבין עמדה) ויוכלו לנתח עם המורה את הנדרש בתשובתם.

בכל אחד מתחומי הדעת מובאים:

1. ניתוח הנדרש בשאלות עמ"ר
2. שאלות מכוונות למורה בטרם הכנת שיעור
3. ארגז כלים מתודיים לסוגי שאלות שונים
4. מהלך שיעור לדוגמה
5. ניתוח שאלת בגרות ותשובה

1. להרחבה ראו את איגרת המזכירות הפדגוגית, קיץ תשע"ו.

דגשים לשיעור עמ"ד

למידה פעילה: חשוב שהשיעור ייבנה באופן כזה שהתלמידים יהיו בו פעילים.

שיתוף כל התלמידים: חשוב לחשוב על דרכים שבהן כל תלמיד חייב להשתתף, ואינו רק צופה פסיבי באחרים.

מרחב הלמידה: מומלץ לחשוב מראש על עיצוב מרחב הלמידה - האם מרחב הלמידה המתאים הוא מעגל או אולי עדיפה ישיבה בקבוצות? האם כדאי לשנות את כיתת הלימוד הקבועה כדי ליצור אווירה אחרת? צורה אחרת של סידור השולחנות, אביזרים נלווים וכד' יעניקו אופי אחר ללמידה.

אווירה לא שיפוטית: כדי שתלמידים ירגישו בנוח ויוכלו להביע את דעתם ולבחון דעות אחרות מתוך חירות מחשבה, יש ליצור אווירה לא שיפוטית בכיתה. צורת התייחסות של המורה שאינה שיפוטית אלא משקפת תתרום לאווירה נינוחה.

הקשבה וכבוד: חשוב להרגיל את התלמידים להקשיב לדעה הנגדית ולא להתפרץ באמצע, לדבר בכבוד אל ה"יריב".

הבעה: זו הזדמנות יקרה לתרגל ולשפר את יכולת ההבעה, ללמוד להתנסח בצורה ברורה, לטעון טענות, להסבירן ולהדגימן. יכולת הניסוח שתשתפר בשיעור תתרום גם ליכולת הניסוח בבחינה.

"ארגז כלים"

מתודות להצגת דילמה

דיבייט ("מעמת" או "שיג ושיח" בעברית): אירוע מונחה שבו שני אנשים או יותר צריכים להציג את עמדותיהם המנוגדות. ניתן לחלק את הכיתה לשתי קבוצות המייצגות דעות מנוגדות. הקבוצה בוחרת מראש דוברים שיציגו את תפיסתה ומתכוננת למעמת - הצגת נימוקים מרכזיים לתפיסתה וכן חשיבה מראש על הטענות שתציג הקבוצה היריבה וכיצד תוכל להפריך את טענותיה. הדוברים שנבחרו יציגו את נימוקיהם במליאה בדיון מונחה, שבו לכל קבוצה יש זמן מוקצב להעלאת טענה ולהפרכת טענת נגד.

כללי הדיבייט (חפשו באתר "גיא יריב")

כובעי חשיבה: ששת כובעי החשיבה של אדוארד דה בוונו - שיטת חשיבה שמטרתה שיפור תהליך קבלת ההחלטות בקבוצות. במסגרת השיטה המשתתפים בדיון מבצעים משחק תפקידים בהתאם לכובע הדמיוני שהם חובשים. כל כובע מייצג חשיבה אחרת והחובש אותו עונה בהתאם לכובע שחבש (לדוגמה: כובע אדום - רגשות, תחושות ואינטואיציות; כובע ירוק - חשיבה יצירתית וכו'). משתתף רשאי להחליף כובעים במהלך הדיון, וכך לייצג דרכי חשיבה שונות זו מזו.

ששת כובעי החשיבה (חפשו באתר "ברנקו וייס")

ניתן כמובן לשאול את עקרונות השיטה ולהשתמש בה בדרכים מגוונות, לדוגמה: ליצור כובעי זהות שבהם המשתתפים עונים על פי זהות של דמות שקיבלו; לבטא באמצעות הכובעים ערכים שונים הבאים לידי ביטוי בנושא הנלמד (שלום, אמת, יציבות, ספונטניות ועוד...).

משחק תפקידים - "להיכנס לנעליים של דמות": במתודה זו המשתתפים נכנסים לנעליים של דמות - מקבלים כרטיסי זהות של דמויות שונות ובהתאם לזהות מייצגים דעה בדיון.

כיסא חם: דיון בקונפליקט על ידי הצבת שני כיסאות המייצגים שתי דעות מנוגדות - הדוברים היושבים על כל אחד מהכיסאות צריכים לנמק את תפיסתם מול הכיתה, וכאשר נגמרים להם הטיעונים מגיע דובר חדש, מתיישב במקומו וממשיך את הדיון.

דיון מתוקשב: העימות נכתב ומוצג על גבי מסך המחשב, לדוגמה על ידי חלוקת התלמידים לזוגות שבהם כל אחד מייצג דעה הפוכה והם מתכתבים ביניהם בווטסאפ. הווטסאפ יכול לעלות על המסך הכיתתי.

בית משפט: הכיתה הופכת לבית משפט כיתתי עם תביעה, סגוריה ועדים שונים הקשורים לסוגיה הנלמדת. התרגיל מאפשר השתתפות של תלמידים רבים ובחינה לעומק של סוגיה שיש לה צדדים שונים.

כלים להבעת עמדה אישית

כתיבה אישית: סיכום עמדה אישית על ידי כתיבת מאמר לעיתון, המלצה, מכתב לחברים ועוד.

הצבעה בקלפי

העמדה על ציר רצף: כל תלמיד יציין את עמדתו בנקודה על גבי ציר משורטט בין שתי עמדות שונות.

גרף כיתה של הדעות השונות: ניתן ליצור סכמה ממוחשבת של הדעות השונות בגרף פאי או בגרף עמודות. כשהדעות השונות יוצגו בסכמה כל תלמיד יציג היכן הוא ומדוע בחר כך. (האם אני בדעת מיעוט או בדעת הרוב, מדוע בחרתי כך...)

היכן אני בציר? שימוש בצירים מטפוריים על מנת להמחיש היכן אני ביחס לסוגיה שהועלתה (לדוגמה: האם אני יושב בקטר הרכבת או נגרר מאחור; האם אני בתוך העיגול או מחוץ לו; על גזע העץ, על הענף או על הצמרת... בהתאם לנושא הנידון).

ציר אנושי: המרחב הכיתתי הופך להיות מעין ציר מתוח בין שתי עמדות או בין מספרים שונים המייצגים את רמת ההזדהות, והתלמידים נעמדים לאורך הציר בהתאם לעמדתם האישית.

כלים ליצירת מעורבות

שימוש בדרכים אומנותיות ככלי ליצירת מעורבות והזדהות כתיבה יוצרת: 'כניסה לראש' של דמות ביצירה על ידי כתיבת מכתב בשמה, התכתבות בין שתי דמויות, התכתבות בין התלמיד לדמות ביצירה, כתיבת סוף שונה, התערבות בכתיבה במהלך העניינים ביצירה ועוד.

מיצג אומנותי, גרפיקה: הבעת דעה בדרך ויזואלית על ידי עיצוב מודעת פרסומת, קומיקס ועוד.

משחק תפקידים: ייצוג דרמטי של דמויות ביצירה - תלמיד בוחר דמות שעימה הוא מזדהה ומביע את דעתו בנושא מסוים.

מקהלת קריאה: קבוצות שונות מקבלות בדיוק את אותו טקסט לקריאה בקול בפני הכיתה, אולם הטקסט יישמע אחרת בהתאם לדרך שבה יבחרו לקרוא אותו: הדגשת מילים, הנמכת הקול או הגברתו, קריאה במקלה או בקול יחיד ועוד.

אקטואליה: חיבור העבר לחייו של התלמיד בהווה על ידי חשיפה לתכנים אקטואליים כיום - סרטונים, חדשות, קטעי עיתונות הנקשרים ליצירה.

מפגשים: מפגש עם דמויות בהווה, ריאיון עם דמות חיה הקשורה לדילמות או לאירועים בעבר.

כלים מתודיים לסיכום למידה

שאלות הפנמה לתלמיד: הזדהיתי עם... למדתי מדמות זאת את... הלקח שאני מפיק מהאירוע הוא...

"צידה לדרך": סיכום לימוד נושא ב'צידה לדרך' - לקחים שהתלמידים לוקחים לחייהם. ניתן להמחיש את הצידה בצורה ויזואלית - התלמידים בוחרים חפצים או תמונות להכניס לסל ומסבירים את בחירתם במעגל שיח.

"תובנה במילה": סבב סיכום שבו כל לומד אומר מילה אחת שהוא לוקח איתו מהלימוד.

חלק שלישי מחשבת ישראל

הקדמה

שיעורי מחשבת ישראל ברוב בתי הספר הם שיעורים של לימוד מעמיק ושיח פורה. השיעורים מפגישים את תלמידינו עם הגות חכמים בנושאים ובשאלות המלוות אותם בחייהם: שאלות באמונה, חיפוש משמעות בחיים, התמודדות עם משברים, עבודה על המידות ועוד. דווקא משום כך החיבור בין לימוד מחשבת ישראל לשאלות עמ"ר הוא מובן מאליו. השאלות מזמנות אותנו ואת תלמידינו ליצור את החיבור בין ההגות לבין הסוגיות שמעסיקות אותם בחייהם.

רבותינו עסקו רבות בחיבור הזה. "כאשר תקום מן הספר, תחפש באשר למדת אם יש בו דבר אשר תוכל לקיימו" כותב הרמב"ן באיגרת לבנו, ואנו מבקשים את החיבור בין המקורות לחיים - מה לקח התלמיד מלימוד המקורות לחייו? אילו תובנות הפיק שיעזרו לו במסע חייו? גם הראי"ה קוק זצ"ל התייחס לרלוונטיות של הלימוד וכתב: "כל הספרים כולם, בין בקודש בין בחול, וכל הידיעות הבאות לאדם מחוצה לו, אינם כי אם עוזרים לעורר את רוחו הפנימי, להוציא לאור על ידם את הגנוז במעמקיו" (הרב קוק, קובץ א', תרט).

מובן שתלמיד אינו יכול להיפגש לראשונה עם שאלות 'לב לדעת' במבחן עצמו. כבר בשיעורים עצמם עליו להתנסות בחשיבה עצמית, בהבעת עמדה, בהקטבה לדעות אחרות ובניסוח מבוסס ידע של עמדתו. שיעורי שיח, שיעורי 'מעגל', התנסות ב'דיבייט' הם חלק מהדוגמאות של כלי הוראה המכוונת להיבטים ערכיים, רגשיים ואישיותיים של הלומד.

בקובץ שלפניכם הלכנו אחור, **מהשאלה לשיעור**: הקובץ מנסה לתת בידי המורה כלים לבניית שיעורים פעילים, מעוררי שיח, המקנים ללומדים מיומנויות וכלים למתן מענה מיטבי לשאלות עמ"ר.

בקובץ שלפניכם:

א. שאלות לדוגמה

ב. ניתוח הנדרש בשאלות עמ"ר

ג. שאלות מכוונות למורה בטרם הכנת השיעור

ד. ארגז כלים מתודיים

ה. מערך הוראה לדוגמה - מהשאלה לשיעור

ו. ניתוח שאלת בגרות ותשובה

ז. נספח: הצעה למערך הוראה נוסף לדוגמה

א.

שאלות לדוגמה

שאלות הזדהות

- [1] הרב דסלר בספרו 'מכתב מאליהו' מציג חמש דרכים להגיע לאמונה.
א. כתוב שלוש דרכים להגיע לאמונה.
ב. עם איזו מחמש הדרכים שכתב הרב דסלר אתה **מזדהה** יותר באופן אישי?
נמק את תשובתך.

שאלות עמדה אישית ומעורבות

- [2] "האדם אינו חי לעולם, ועליו לנצל כמידת יכולתו את תקופת חייו. כיצד למצות אותם איני יכול לומר לך" (יוני נתניהו, מכתבי יוני, פרק 'משמעות החיים').
א. האם **לדעתך** שאלת משמעות החיים מעסיקה גם אדם מאמין?
נמק את תשובתך.
ב. **הסבר לחבר** המתלבט בנושא משמעות החיים את השקפתך האישית בנושא זה.
התייחס בדבריך לשני מקורות שלמדת.

- [3] "שאין אדם עומד על דברי תורה אא"כ נכשל בהם, כך באומנות תהיינה מעידות של יצירות שייכשלו באספקט הדתי שלהם [...] אם נתאזר בסבלנות, יעלה ערך היצירה על ערך המעידה" (הרב רוני לוביץ, אמונה ואומנות).
א. האם **לדעתך** הרב קוק היה מסכים עם ההשקפה המובעת בקטע שקראת?
ב. כראש מוסד חינוכי שקיימת בו מגמת אומנות הובאה לפניך ההשקפה הנ"ל.
מה תהיה תגובתך האישית? נמק את תשובתך.

רלוונטיות

- [4] רס"ג בהקדמת ספרו 'אמונות ודעות' מציג את מטרת כתיבת ספרו.
א. איזו משמונה הסיבות לכפירה המובאות בספר 'אמונות ודעות' היא לדעתך הרלוונטית ביותר לדורנו? נמק.
ב. כתוב **סיבה נוספת** שעלולה להביא לכפירה ואיננה מופיעה בדברי רס"ג.

ב.

ניתוח הנדרש בשאלות עמ"ר

1. שאלות הזדהות ומעורבות

על תלמיד לנמק מדוע הוא מזדהה או אינו מזדהה עם מקור שלמד. התשובה לשאלה זו מבוססת על ידע - על התלמיד להכיר את המקור, לבחור בחירה מושכלת ולדעת לנמק את בחירתו. על גבי הידע נדרשת בתשובה עמדה אישית המעידה על מעורבות בבחירה ובבניית הנימוקים.

2. שאלות הבעת עמדה

שאלות שבמרכזן עומדת לרוב מחלוקת בין תפיסות שונות ועל התלמיד להכיר את התפיסות השונות ולנקוט עמדה. שאלות המבקשות עמדה אישית לגבי סוגיה הינן שאלות המביעות מורכבות. תלמיד מבין שלסוגיות יש צדדים שונים ודעות שונות בין החכמים. עליו לנקוט עמדה מתוך הבנת הצדדים של המחלוקת ולנמקה היטב.

3. שאלות רלוונטיות

על גבי הידע הנדרש התלמיד צריך לדעת לחבר בין המקורות שלמד לבין חייו - כיצד המקור שלמד נקשר לסוגיות ימינו, איזה לקח הוא מפיק ממנו לחייו.

ג.

שאלות מכוונות למורה בטרם הכנת שיעור

לב השיעור

- « מהו נושא השיעור?
- « מהו הידע שארצה להעניק לתלמידיי?
- « מדוע אני חושב שחשוב ללמד זאת את תלמידיי?
- « האם הנושא הזה מעניין אותי?
- « איך נושא זה רלוונטי לחיי תלמידיי? או לחלופין, איזה אופק חדש הוא יכול לפתוח בפניהם?

מיומנויות

- « כיצד אלמד את התלמידים לאסוף מידע, לסנן אותו ולשלוף ממנו את הרלוונטי להבעת העמדה?
- « כיצד אלמד את התלמיד לבטא את דעתו האישית תוך התבססות על הידע?
- « כיצד אפתח אצל תלמידיי יכולת הבעת עמדה מורכבת ומנומקת?

מתודות

- « כיצד אצור שיעור שיש בו גם לימוד וגם שיח אישי?
- « האם ארצה שהשיח יתנהל בעקבות הלימוד או יוביל ללימוד?
- (שיח בתחילת שיעור יוצר קשב ומעורבות, תלמידים יכולים להגיע ללימוד המקורות פתוחים וסקרנים יותר בעקבותיו, ומאידך הוא עלול להסיט את תשומת ליבו של התלמיד ממקורות הידע שעליו להיצמד אליהם. יש לשקול מחיר מול רווח בהתאם לכיתה שלפניי).
- « באיזו מתודה אבחר להשתמש כדי ליצור דיון חי ופורה בכיתה?

ארגז כלים מתודיים

א. מתודות להצגת מחלוקת

1. מעמת (דיבייט)

אירוע מונחה שבו שני אנשים או יותר צריכים להציג את עמדותיהם המנוגדות. (במסגרת שיעור בודד לא נוכל להגיע ל'דיבייט מקצועי', אולם נוכל לטעום מעט מעקרונותיו).⁸

2. כובעי חשיבה

המשתתפים חובשים כובעים שונים המייצגים דרכי חשיבה שונות ומביעים את דעתם בהתאם לכובע אותו הם חובשים.⁹ המשתתפים רשאים להחליף כובעים במהלך הדיון וכך לייצג דרכי חשיבה שונות זו מזו.

3. משחק תפקידים - להיכנס לנעליים של דמות

במתודה זו המשתתפים 'נכנסים לנעליים' של דמות - מקבלים כרטיסי זהות של דמויות שונות ובהתאם לזהות מייצגים דעה בדיון.

4. כיסא חם

דיון בקונפליקט על ידי הצבת שני כיסאות המייצגים שתי דעות מנוגדות - הדוברים היושבים על כל אחד מהכיסאות צריכים לנמק את תפיסתם מול הכיתה, וברגע שלאחד מהם נגמרים הטיעונים מגיע דובר חדש, מתיישב במקום חברו וממשיך את הדיון.

5. דיון מתקשב

העימות נכתב ומוצג על גבי מסך המחשב, לדוגמה על ידי חלוקת התלמידים לזוגות שבהם כל אחד מייצג דעה הפוכה והם מתכתבים ביניהם בווטסאפ. הווטסאפ יכול לעלות על המסך הכיתתי.

נקיטת עמדה אישית בסיום העימות

« הבעת עמדה אישית / כתיבה אישית

« הצבעת בחירות

« העמדה על ציר רצף

כל תלמיד יציין את עמדתו בנקודה על גבי ציר משורטט בין שתי עמדות שונות.

« מפת כיתה

התלמידים ייצרו מפה של הדעות השונות.

« ציר אנושי

המרחב הכיתתי הופך להיות מעין ציר מתוח בין שתי עמדות, או בין מספרים שונים המייצגים את רמת ההזדהות, והתלמידים נעמדים לאורך הציר בהתאם לעמדתם האישית.

8. כל קבוצה תצטרך להעלות שלושה נימוקים מרכזיים לדעתה. כל קבוצה תצטרך לחשוב על טענה שתציג הקבוצה היריבה ולנסח תגובה לטענתה. כל קבוצה תבחר דובר שיציג את עמדתה.

9. שיטת ששת כובעי החשיבה של אדוארד דה בוונו היא שיטת חשיבה שמטרתה שיפור תהליך קבלת ההחלטות בקבוצות. במסגרת השיטה המשתתפים בדיון מבצעים משחק תפקידים בהתאם לכובע הדמיוני שהם חובשים. כל כובע מייצג חשיבה אחרת והחובש אותו עונה בהתאם לכובע שחבש (לדוגמה: כובע אדום - רגשות, תחושות ואינטואיציות; כובע ירוק - חשיבה יצירתית ועוד...)

ב. שימוש בדרכים אומנותיות ככלי ליצירת מעורבות והזדהות

« כתיבה יוצרת

כניסה לראש של דמות ונקיטת עמדה מנומקת על ידי כתיבת מכתב בשמה, התכתבות בין שתי דמויות ועוד.

« מיצג אומנותי, גרפיקה

הבעת דעה בדרך ויזואלית על ידי עיצוב מודעת פרסומת, קומיקס ועוד.

« משחק תפקידים

ייצוג דרמטי של דעות בסוגיה - תלמיד בוחר דמות שעימה הוא מזדהה ומביע את דעתה בנושא מסוים.

ג. רלוונטיות

« אקטואליה

חיבור הנושא הנלמד לחייו של התלמיד בהווה על ידי חשיפה לתכנים עכשוויים: סרטונים, חדשות, קטעי עיתונות הנקשרים ליצירה.

« מפגשים חיים

מפגש עם דמויות בנות זמננו, ריאיון עם דמות חיה הקשורה לסוגיות שנלמדו.

ד. דרכים להבעה אישית לסיכום הנושא הנלמד:

« שאלות הפנמה לתלמיד

משפטים שהתלמיד נדרש להשלים: הזדהיתי עם... למדתי ממקורות אלו את... הלקח שאני מפיק מהלימוד הוא...

« 'צידה לדרך'

סיכום נושא ב'צידה לדרך' - לקחים שהתלמידים לוקחים לחייהם מיוצגים באמצעות חפצים המונחים לפנייהם. התלמידים מכניסים חפצים לסל על פי בחירתם ומשתפים מה מסמל עבורם החפץ וכיצד הוא נקשר לנושא הנלמד.

ה. מהלך הוראה לדוגמה - מהשאלה לשיעור¹⁰

תלמיד מסרב להיכנס לשיעורי מחשבת ישראל בטענה שהשאלות המוצגות בשיעור רק מבלבלות אותו והוא שלם בדרכו בלי להיות בשיעורי מחשבת ישראל. לך אתה המורה למחשבת ישראל, כתוב לתלמיד מה דעתך על החלטתו. הסתמך בתשובתך על שני מקורות שלמדת.

ניתוח השאלה

שאלה זו מתבססת על **ידע** של שני מקורות לימוד ומבקשת **הבעת עמדה אישית** של התלמיד. כדי שתלמיד יתרגל להביע את דעתו ולבסס אותה על הלימוד, עליו לתרגל זאת בכיתה. נדגים לפניכם שיעור המוביל להבעת עמדה מנומקת בנושא זה.

מהלך השיעור

האם מותר לחקור? האם צריך לחקור? האם חובה לחקור?

נציג מקורות שונים לסוגיה זאת: ר' נחמן מברסלב, ריה"ל ורס"ג. על המורה להחליט האם הלימוד קודם לשיח או מגיע בעקבותיו.

נציע כלים שונים שיוצרים מעורבות ושיח:

- 1] היגדים ברחבי הכיתה שהתלמידים יתייחסו אליהם
- 2] משחק תפקידים
- 3] ציר הבעת עמדה

מהלך השיעור

היגדים ברחבי הכיתה: נעמיד בכיתה כרטיסיות עם היגדים שונים. כל תלמיד יבחר היגד שהוא מזדהה איתו.

< יצירת קשב ומעורבות אישית

- « אני חייב לקבל הוכחות שכליות לאמונה כדי שאצליח להיות שלם בדרכי.
- « אמונה צריך להיות ולא לחקור.
- « חשוב ללמוד אמונה כדי לדעת להשיב לאחרים.
- « אמונה תמימה עדיפה על לימוד פילוסופיה.
- « תורה ומצוות מובילים לאמונה.
- « חשוב לשמוע דעות של כפירה כדי להתמודד איתן ולבסס את האמונה שלי.
- « אני עובד את ה' בתמימות בלי לשאול שאלות.
- « תמימות זה שם נרדף לבורות או טיפשות.
- « אני צריך להכיר את הטענות של אנשי מדע וארכיאולוגים היום כדי להתמודד איתן.
- « שאלות באמונה רק יבלבלו אותי, עדיף לא להיכנס לזה.

10. יחידת הלימוד: חשיבות לימוד האמונה בפרק השני 'אני מאמין' בחוברת 'אמונה וגאולה' תחום נושא: האם יש לחקור באמונה עפ"י ריה"ל, ר' נחמן מברסלב ורס"ג (פרק שני עמ' 34-38)

[1] נבקש מתלמידים לנמק בפני הכיתה את בחירתם.

[2] נלמד בכיתה את התפיסות השונות בפרק השני (הצעתנו היא ללמד אחרי שהתלמידים כבר מגלים מעורבות אישית בנושא. באתר מחשבת ישראל יש סרטון ומצגת שיכולים לסייע בלימוד המקורות).

< לימוד והעמקת הידע

[3] התלמיד יבחן האם ההיגד שבחר יכול להתאים לתפיסתו של אחד ההוגים.

< חיבור בין ידע לנקיטת עמדה

[4] **משחק תפקידים:** נבקש מתלמיד 'רציונליסט' להיכנס לקהילה ברסלברית ולשכנע אותם לחקור באמונה; או לחלופין, נבקש מתלמיד להציג חסיד ברסלב שנכנס לשיעור פילוסופיה באוניברסיטה ומנסה לשכנע את הנוכחים שלא כדאי לעסוק בחקירות שכליות בלימוד אמונה. על התלמיד לשכנע את הקהילה שלפניו על ידי הצגת נימוקים. הכיתה תייצג את הקהל המתנגד שאותו התלמיד צריך לשכנע.

< ביצוע הבנה

[5] לסיכום הלימוד נמתח בכיתה **ציר דמיוני** - קצה אחד של הכיתה יהיה תפיסתו של רס"ג¹¹ וקצה שני יהיה ר' נחמן. נבקש מכל התלמידים להיעמד ברצף שעל הציר על פי עמדתם האישית. נבקש משני תלמידים שעומדים בשני קצוות להביע את דעתם ומתלמיד שעומד במקום ממוצע להביע את דעתו.

< הבעת עמדה אישית

נשאל את התלמידים האם הצליחו לקחת משהו מהתפיסה ההפוכה; האם הם מוכנים לפסוע פסיעה למקום חדש בעקבות הדיון.

< התחדשות בלימוד

המלצות להעמקה

[1] לכיתות למדניות מומלץ להוסיף את תפיסתו של הרמב"ם, הרואה בלימוד מטפיזיקה את תכלית האדם.

[2] כדי להעמיק בתפיסתו של ר' נחמן, ניתן ללמד את הסיפור 'מעשה מחכם ותם'.

11. מי שירצה לדייק ולהעמיק יותר, ילמד את תפיסתו של הרמב"ם המנוגדת לתפיסת רבי נחמן.

1.

ניתוח שאלת בגרות ותשובה

לסיום הלימוד נציג בפני התלמידים שאלת עמ"ר וניתן להם לענות עליה.

שאלת עמ"ר

תלמיד מסרב להיכנס לשיעורי מחשבת ישראל בטענה שהשאלות המוצגות בשיעור רק מבלבלות אותו, והוא שלם בדרכו בלי להיות בשיעורי מחשבת ישראל.

לו אתה המורה למחשבת ישראל, כתוב לתלמיד מה דעתך על החלטתו. הסתמך בתשובתך על שני מקורות שלמדת.

« ננתח עם התלמידים תשובות שלהם - האם הוצגה דעה אישית? האם היא מבוססת ידע? » נציג בפני התלמידים את התשובה שלהלן ונבקש מהם לסמן במדגשים שונים היכן מופיעה הבעת עמדה אישית והיכן מופיעים מקורות לימוד.

תשובה א

שלום לתלמיד _____
אתה חייב להיכנס לשיעורי מחשבת ישראל, פשוט משום שזה הכלל בבית הספר. נוכחות בשיעורים גם משפיעה על ציון המגן שלך, לידיעתך.
לדעת רס"ג וגם רבנו בחיי זו חובה ללמוד אמונה וזו גם מעלה גדולה.
רבי נחמן אמנם חושב אחרת, אולם משרד החינוך חולק על רבי נחמן ולימודי מחשבת ישראל הם לימודי חובה.
אני מצפה לראותך בשיעורים.

תשובה ב

תלמידי היקר, אני מתייחס ברצינות לטענה שהעלית ומניח שהברזותיך מהשיעור אינן נובעות מעצלנות. תתפלא לשמוע, אך רבי נחמן (שאת גישתו למדנו בשיעור מחשבת ישראל!) סובר כמוך. הוא רואה איסור גדול "להיות מחקר" וטוען שיש לעבוד את ה' מתוך אמונה תמימה. החקירה לדעתו יכולה ליצור בלבול ורק צדיק גדול יכול לחקור. ובכן, מכתבי יכול להסתיים בנתינת פטור מהשיעורים עם חותמת גדולה של רבי נחמן, ובכל זאת אני מבקש להציג בפניך עמדה נוספת חשובה, של ר' יהודה הלוי. גם ריה"ל חושב שאמונה תמימה עדיפה, אך הוא שואל - האם יש בתוכנו נפש תמימה שאינה נפתית לדעות השונות שקיימות היום? האם באמת יש אנשים שאינם מושפעים מדעות אחרות בעולם, שאין בתוכם ספקות מנקרים? לדעת ריה"ל על אדם שחווה ספקות חובה ללמוד כדי להעמיק את האמונה.

תלמידי היקר, האם באמת רק שיעור מחשבת ישראל מציף שאלות? האם אתה חי בלי שום חשיפה לדעות אחרות, לשאלות, לתרבות שמשדרת מסרים אחרים המציפה אותנו מכל מדיה אפשרית, אפילו בלי שנשים לב? האם אין שום שאלה המנקרת בתוכך? שאל את עצמך ביושר, האם לא תעדיף להתמודד עם השאלות מאשר לכסות ראשך בחול כמו בת יענה שמשלה את עצמה שהסכנה אינה קיימת!?

שיעור מחשבת ישראל הוא הזדמנות לשאול את השאלות וגם להתמודד איתן, להעמיק את עולם האמונה שלנו. לדעתי, במקום לפחד משאלות אפשר להתקדם מהן ולצמוח באמונה ויראת ה'. ואם תאמר כי אין לך ספקות בכלל, אומר לך את טענתו השנייה של ריה"ל, המופיעה גם בדברי רס"ג - דע להשיב לדעות אחרות. היה בשיעור כדי שתוכל להשיב לנבוכים האחרים בכתה.. קולך חשוב לנו. בהערכה, המורה למחשבת ישראל.

ננתח עם התלמידים את שתי התשובות המוצעות לשאלה:
 בתשובה א אומנם צוינו מקורות, אך תוכנם לא נכתב והם לא הוסברו בהרחבה. כמו כן, תשובת
 המורה לתלמיד אינה נובעת מתוך המקורות אלא מבוססת על נימוקים אחרים.
 תשובה ב **מבוססת על שני מקורות** (ואפילו מופיע בה מקור שלישי). המקורות מוסברים היטב,
 והתשובה מכילה **גם תשובה אישית** שנובעת מתוך המקורות.

דוגמה לשיעור נוסף "מהשאלה לשיעור":
 נושא: אמונה וביטחון - תפיסת החזון איש, פרק שני עמ' 56-57.
 נושא: מהו ביטחון בה? האם אמונה פירושה ש"בטוח יהיה טוב" ¹²?

ז. נספח

מהלך הוראה נוסף לדוגמה: מהשאלה לשיעור

שאלת עומד

אמה הזקנה של חנה שוכבת בבית חולים במצב קשה מאוד. הרופאים אומרים לחנה שלא נותר לאמה הרבה זמן לחיות. הסבר מדוע אף אחת משתי האפשרויות שלפניך אינה מתאימה לאדם הבוטח בה' עפ"י החזון איש והצע אפשרות שלישית משלך שתתאים לתפיסת החזון אי"ש.

אפשרויות:

- 1] חנה עונה לרופאים שהיא אישה מאמינה ולכן אין היא מאמינה לדעתם, היא מתפללת ובטוחה שיהיה טוב.
- 2] חנה מקבלת את דעת הרופאים, מבינה שאין יותר טעם בתפילות, ומתכוננת בצער למות אמה.

ניתוח השאלה

השאלה מבקשת לחבר בין לימוד תאורטי לבין דילמה מהחיים, ובכך היא מייצרת רלוונטיות של החומר לחיי התלמידים. כדי לענות על החלק הראשון בשאלה נדרשת רמה של ידע והבנה של המקור הנלמד, ניתוח המצבים המתוארים וסינתזה עם המקור שנלמד. בחלקה השני של השאלה, המבקשת הצעת אפשרות שלישית מהתלמיד, נדרש התלמיד להצעת רעיון אישי המתבסס על הבנת המקור של החזון אי"ש.

שאלות עזר לתכנון שיעור

- « איך אייצר בכיתה לימוד מתוך מעורבות, לימוד שנוגע בעולמו של התלמיד ומחובר לחייו? »
- « איך אבנה בשיעור ביצועי הבנה שיובילו את התלמיד להבנה מלאה של המקור? »
- « אילו כלים אתן לו כדי שיוכל להציע רעיון אישי המבוסס על ידע שרכש? »
- אנו מציעים לחבר בשיעור בין 'התאוריה' לחיים על ידי תיאור מקרים אישיים, ממש כמו בשאלה.

12. החזון אי"ש מתאר הבנה מוטעית של המושג ביטחון; מתוך טעות סוברים כי אדם מאמין בטוח שיהיה טוב, ואותו 'טוב' נמדד על פי הבנתו. החזון איש מסביר כי ביטחון הוא ההבנה שהכול מאת ה' - גם הטוב וגם מה שנראה כרע. אדם מאמין יודע שאין מקרה בעולם, אלא הכול מאת ה', ולכן בעת קשה יפשפש במעשיו ויפנה אל ה' בתפילה.

הצעת הוראה

ניצור שיח בכיתה על ידי התמודדות עם דילמות בקבוצות. לדילמה שבשאלה על ייסורים פרטיים נצרף דילמה כללית הנוגעת בשאלות של אמונה וביטחון.

< יצירת קשב ומעורבות: דילמות בקבוצות

1. נחלק את הכיתה לקבוצות

כל קבוצה תקבל מקרה ותצטרך לקבוע מה תהיה הכרעתו של אדם מאמין. נחליף בין הכרטיסים כדי שכל קבוצה תתייחס לשני המקרים.

מקרה א

אמה הזקנה של חנה שוכבת בבית חולים במצב קשה מאוד. הרופאים אומרים לחנה שלא נותר לאמה הרבה זמן לחיות.

אפשרויות:

[1] חנה עונה לרופאים שהיא אישה מאמינה ולכן אין היא מאמינה לדעתם, היא מתפללת ומאמינה שיהיה טוב.

[2] חנה מקבלת את דעת הרופאים, מבינה שאין יותר טעם בתפילות, ומתכוננת בצער למות אמה.

[3] ?

מה לדעתכם צריכה להיות התגובה של אישה מאמינה? האם תוכלו להציע אפשרות נוספת לאפשרויות המוצגות בפניכם?

מקרה ב

הממשלה החליטה לפנות את חבל סיני. שבועיים קודם הפינוי הועלתה באחד הישובים הצעה לטעת מטע עצים חדש. מהי תגובת תושב מאמין לדעתכם?

תושב א: אני מאמין שלעולם לא יפנו אותנו, ולכן עלינו להמשיך לטעת.

תושב ב: מתנגד. לצערי הפינוי יהיה באופן ודאי, לכן אין טעם לבזבז כסף על נטיעה, על הפגנות וגם לא על כנסי תפילה.

תושב ג: ?

האם תוכלו להציע תגובה אפשרית אחרת?

2. ידע - לימוד המקורות

נלמד יחד עם התלמידים את המקור של החזון אי"ש. נדייק בהבנת המושג 'ביטחון', ונדבר על תגובתו של אדם מאמין למצבים שונים בחייו.

3. דיון במליאה: חיבור בין הידע לבין הדילמות מהחיים

נחזור לכרטיסיות: מהי האפשרות השלישית שאותה תציעו על פי החזון אי"ש? על פי לימוד המקור, מה יכולה להיות תגובה של אדם הבוטח בה? הוא אינו יודע את העתיד, אולם הוא יודע שאין מקרה ולכן פונה אל ה'.

לפיכך תגובה אפשרית למקרה של אישה חולה היא תפילה לה', לא מתוך מחשבה שבהכרח תהיה החלמה, אלא משום שזו עבודת ה' של המאמין שנתקל בייסורים, ומה שה' יחליט אותו אדם יקבל ויבין כי זה מאיתו.

גם לגבי פינוי חבל סיני, אדם הבוטח בה' אינו יכול לדעת מה תהיה התוצאה, אולם הוא מבין שהכול מאת ה' ולכן מפנה את מאמציו לתשובה, תפילה וצדקה ועבודת ה'. תגובה אפשרית יכולה להיות לטעת עצים, אך לא משום שבהכרח לא יהיה פינוי, אלא משום שזו עבודת ה' של יישוב הארץ וחלק מתהליך ההשתדלות והפנייה אל הקב"ה בעת צרה (ניתן לספר על קרן 'מאמין וזורע' שיזם חנן פורת בגוש קטיף).

5. סיום נוגע

נשמע את השיר '[כשיבואו לפנות את ביתי](#)' של אהרון רזאל. השיר נכתב לאחר פינוי גוש קטיף. אהרון רזאל שהיה בגוש בזמן הפינוי מגיב לפינוי כאדם מאמין. בשיר יש הרבה כאב, בצד הבנה כי גם הפינוי שכאב לו הוא מאת ה'. "אין עוד מלבדו".

